

A TÁRSADALMI-TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK HELYZETE ÉS FELADATAI SZTÁLIN ELVTÁRS ÚJ MUNKÁINAK MEGVILÁGÍTÁSÁBAN

(A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályán 1951. évi december 10-én tartott előadás rövidített szövege.)

Írta: FOGARASI BÉLA
akadémikus

Az országunkban végbemenő kultúrforradalom egyik jellemző sajátossága a jelen szakaszban folyó és jövőbe mutató alkotó munka egybekapcsolása multunk haladó hagyományainak tanulmányozásával és felhasználásával. Ha bevezetésképpen ebből a szempontból egy pillantást vetünk a társadalomtudományok multjára, úgy azt kell mondanunk, hogy e téren is kétségtelenül vannak haladó hagyományaink. Jogos büszkeséggel tekintünk Apácai Cseri János filozófiai és pedagógiai munkásságára, a XVII. és XVIII. században élt gondolkodóinkra, akik a materializmus és a felvilágosodás eszméit terjesztették, haladó szellemű történetíróinkra, közgazdászainkra, esztétikusainkra, akik a XIX. században működtek. A haladás híveinek sokszor alig ismert, vagy éppen csak kéziratban fennmaradt műveit ki kell ásni a feledés porából. Tanulmányozásuk, kiadásuk és méltatásuk az újjászületett Tudományos Akadémia egyik fontos feladata.

Ám a haladó hagyományok feltárása egymagában nem ad sem teljes, sem helyes képet a társadalomtudományok multjáról Magyarországon. A progresszív törekvések nem változtathattak azon az alapvető tényen, hogy az évszázados gyarmati és félgyarmati elnyomás és a hazai feudális, később a kapitalista reakció a multban béklyókba verték a társadalomtudományi gondolat szabad fejlődését. Társadalomtudományi vonalon elmaradottságunk nagyobb fokú volt, mint a természettudományok és szellemi életünk más, pl. irodalmi és művészeti területein.

Nem szükséges részletesen kimutatni, hogy milyen sülyedést jelentett a társadalmi tudományok vonalán is a Horthy-reakció 25 éves uralma.

Ugyanakkor, amikor a Szovjetunióban a szocialista alap kialakításának és megszilárdításának megfelelően kialakult a szocialista ideológia, s annak legmagasabb formája, a marxista-leninista elmélet a szocializmus győzelmes építésével együtt tovább gazdagodott és fejlődött, a magyar nép el volt zárva az élenjáró társadalomtudomány, a marxista-leninista elmélet megismerésének és művelésének lehetőségétől. A hivatalos társadalomtudomány, amely a Magyar Akadémiában is uralkodott, az elnyomó osztályok, az uralkodó reakciós rendszer érdekeinek ideológiai kiszolgálásában merült ki.

A felszabadulással hazánkban a társadalomtudományok fejlődésében is új korszakba léptünk: a marxizmus-leninizmus, a marxista-leninista társadalomtudományi elmélet hegemoniájának korszakába. A szocialista ideológia, a marxizmus-leninizmus győzelme nálunk is az alap megváltozásának, átalakulásának, a régi alap felszámolásának és az új alap kialakulásának törvényszerű következménye. Ez a győzelem azonban nem valami automatikus, spontán módon végbemenő folyamat következménye. A felszabadulás utáni években a tudat elmaradása a társadalmi lét mögött az ideológia terén alános jelenség volt, a társadalomtudományok te én pedig különösen éles formákban nyilvánult meg és bizonyos fokig még ma is megnyilatkozik. A tudat elmaradásának megszüntetése ilymódon harci feladattá vált. A régi felépítmény teljes megsemmisítése és az új felépítmény kialakítása, harci folyamat, s ennek egy részét alkotja a társadalmi-történeti tudományok területén végbemenő ideológiai harc.

Hogyan ment és hogyan megy e folyamat végbe?

E helyen nem tárgyalhatjuk a kérdést egész terjedelmében. Nem beszélünk arról, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának Vezetősége, élén Rákosi Mátyás elvtárrsal, milyen sikerrel alkalmazta és alkalmazza a marxista-leninista elméletet a népi demokrácia országos jelentőségű gazdasági és politikai kérdéseire. Itt arról a munkáról lesz szó, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia és az irányítása alatt álló tudományos intézmények folytatnak.

A Magyar Tudományos Akadémia 1949-ben végbement újjáalakulása megteremtette a tudomány szabad fejlődéséhez szükséges kereteket. Fordulatról a társadalomtudomány terén ideológiai értelemben azonban csak az Akadémia 125 éves fennállása alkalmából 1950-ben tartott nagygyűlésünk óta beszélhetünk. Ez a fordulat Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkáinak (ezenül »Marxizmus és nyelvtudomány« néven idézem) alapos ismertetésével és meg tárgyalásával kezdődött meg és e munkák elemzésének és alkalmazásának jegyében ment végbe. Az I. és II. osztály több nyilvános ülésén és az Állandó Bizottság ülésein tartott előadásaink és az azokhoz kapcsolódó viták eredményeképpen biztosítottuk a sztálini eszmék helyes értelmezését, tisztáztuk az alap és felépítmény viszonyainak alapkérdéseit, ismertettük a Szovjetunióban lefolyt viták eredményeit. Megállapítható, hogy *Sztálin elvtárs új munkáinak hatása alatt ma a történelmi materializmus alapkérdései az érdeklődés középpontjába kerültek*. Tudományos értelmiségünk megértette, hogy e kérdésekben való helyes tájékozódás nélkül *saját munkájában* nem jut előre. Ez kétségtelenül igen fontos és örvendetes új jelenség szellemi életünkben.

Meg kell állapítani azonban azt is, hogy még távolról sem dolgoztuk fel a »Marxizmus és nyelvtudomány« eszmei gazdagságát. Főleg a sztálini eszméknek magyar vonatkozásban való alkalmazása terén eddig még igen kevés történt. Ugyanakkor azonban az élet, a szocializmus építése, a béke védelme nagy és fokozódó követelményeket állítanak fel a társadalmi tudományokkal szemben.

Ebben az összefüggésben szükségessé válik megvizsgálni a társadalmi tudományok mai állását, s az eddig végzett munka eredményeinek megállapítása mellett felvetni a kérdést: melyek azok a tényezők, amelyek a további fejlődést akadályozzák.

A »Marxizmus és nyelvtudomány« ebben a tekintetben is felbecsülhetetlen segítséget nyújt. Sztálin zseniális munkája biztos vezérfonalat ad kezünkbe a társadalomtudományok elvi, módszertani kérdéseinek megvilágítására.

Módszertani kérdések

Az Akadémia II. osztálya, a társadalmi-történeti tudományok osztálya számos tudományt foglal szervezetenként össze. Ezekhez tartozik a filozófia, közgazdaságtan, jog- és államtudományok, történettudományok, régészet, néprajz, földrajz stb. Az együttműködés e tudományok között igen laza, sokszor teljesen hiányzik. Felmerül tehát a kérdés:

Van-e a különböző társadalmi-történeti tudományoknak egységes elméleti és módszertani alapja?

A burzsoá tudomány egy ilyen egységes elméletet és egységes módszert nem tart szükségesnek. Ellenkezőleg a burzsoá társadalmi rendszer jellegének és érdekeinek megfelelően a tudomány atomizálására törekszik. Igaz, az egyes, egymással alig összefüggő társadalmi tudományokon kívül a XIX. században kialakult a burzsoá *szociológia*. Ez azonban idealisztikus, formalisztikus jellegénél fogva sohasem volt képes belső összefüggést létrehozni a társadalmi tudományok között. A burzsoá *szociológia* egyébként már régen tiszta apologetikává, a tőkés társadalmi rend igazolását szolgáló ideológiává süllyedt. Napjainkban a nyugati *szociológusok* az amerikai imperializmus zsoldjában állnak és tudomány címén minden gátlás nélküli háborús uszítással foglalkoznak. Ennek a burzsoá *szociológiának* éppen annyi köze van a tudományhoz, mint a teológiának, vagy a spiritizmusnak.

Beszélhetünk-e azonban *marxista* értelemben az egyes társadalmi tudományokon kívül általános értelemben társadalomtudományról, társadalomtudományi elméletről és módszerről? E kérdés tisztázása egyik feltétele hazai társadalomtudományunk helyes fejlődési irányának. S a kérdést tisztázni annál is inkább szükséges, mert nálunk elterjedt az a felfogás is, hogy »a *szociológia*«, mint olyan, burzsoá tudomány.

A marxizmus-leninizmus elmélete teljesen világos, egyértelmű módon tisztázza e kérdést.

»Kik azok a *népbarátok*« c. művében Lenin rámutatva arra, hogy a történelmi materializmus alapeszméje eredetileg, a XIX. század negyvenes éveiben hipotézis volt, kifejti, hogy »ez a hipotézis emelte először a *szociológiát tudományyá*«. (Művei I. 136. l.) ». . . Ez a hipotézis tette először lehetővé a *tudományos szociológiát* . . .« (I. 137. l.) »Marx volt az első, aki a *szociológiát tudományos* alapokra fektette, amikor meghatározta a társadalmi-gazdasági alakulatnak,

mint az adott termelési viszonyok összességének fogalmát és megállapította, hogy az ilyen alakulatok fejlődése olyan, mint valami természettörténeti folyamat.« (I. 139. l.) »... a materialista történet-felfogás egyet jelent a társadalomtudománnyal.« (I. 139. l.)

Sztálin Leninnel teljes egyetértésben, Lenin gondolatát továbbfejlesztve, a marxista-leninista elmélet fogalmával egybekapcsolva ezt írja: »A marxista-leninista elmélet a társadalom fejlődéséről szóló tudomány«. (Párttörténet. Szikra 1950. 429. l.) A XVIII. pártkongresszuson tartott beszédében Sztálin elvtárs ezeket mondotta: »Nincs szükség arra, hogy az orvos-szakember egyúttal szakember legyen a fizikában, vagy a növénytanban és megfordítva. De van egy tudományág, amelynek ismerete feltétlenül kötelező minden tudományág bolsevikjai számára — ez a marxista-leninista társadalomtudomány, a társadalom fejlődési törvényeiről, a proletárforradalom fejlődési törvényeiről, a szocialista építés fejlődési törvényeiről, a kommunizmus győzelméről szóló tudomány.« (A leninizmus kérdései. Szikra 1950. 704—705. l.)

Végül idézem egy új, a történelmi materializmus kérdéseit tárgyaló kollektív munka megállapítását: »A történelmi materializmus a történelem legáltalánosabb törvényeinek tudománya.« (Isztorieszskij Matyerializm. Moszkva 1951. 5. l.)

Ebből bármely egyes társadalmi-történeti tudomány művelője számára igen fontos elméleti és gyakorlati következtetéseket kell levonnunk. E megállapításokból következik, hogy bármely egyes társadalomtudomány csak akkor válhat a szó teljes, valódi értelmében tudománnyá, ha a történelmi materializmus elmélete alapján áll és annak módszerét alkalmazza. Ebből következik továbbá az, hogy az egyes társadalomtudományi szakok, tudományágak között belső összefüggés áll fenn, amelyet figyelmen kívül hagyni annyit jelent, mint a tudományokat Marx-előtti fejlettségi fokok színvonalán művelni akarni.

A feladat azonban éppen az ellenkező: a társadalmi-történeti tudományokat az egész vonalon a marxizmus színvonalára emelni. A marxizmus azonban maga élő és fejlődő elmélet, amely fejlődésének legmagasabb fokát Lenin és Sztálin műveiben mint marxizmus-leninizmus érte el.

Napjainkban Sztálin nyelvtudományi munkái alkotó szellemben továbbfejlesztették a dialektikus és a történelmi materializmus elméletét. Új megvilágításba helyezték az alap és felépítmény viszonyát. Ami a sztálini eszmék általános jellemzését illeti, legyen szabad hivatkoznom korábbi közleményeimre. E helyen a sztálini elmélet alapján a társadalomtudomány és az egyes társadalmi tudományok sajátos jellegéről, a társadalmi tudományok osztályozásáról, feladatairól lesz szó.

Kiinduló pontunk a következő tétel:

A társadalmi tudományok: felépítmény az alapon.

A társadalmi tudományok felépítményszerű jellegét a felépítménynek Sztálin által megadott ismérvei alapján lehetett egyértelműen megállapítani.

Az a tétel, hogy a társadalomtudományok a felépítményhez tartoznak, a Szovjetunióban a sztálini nyelvtudományi munkákat megtárgyaló viták alapján általános elfogadást nyert. »A társadalomtudományok vitathatatlanul a felépítmény részét alkotják« — írja P. Mityin a Román Népi Akadémián tartott előadásában. A részletkérdésekre itt nem szükséges kitérnünk. Ugyancsak nem térünk ki itt a természettudományok sajátos jellegére, amelyről előző előadásainkban már szó volt.

Ebből következik, hogy úgy amint a felépítmény általában, *a társadalomtudomány sem lehet közömbös, illetve semleges a maga alapja iránt*. Nem is volt az — legfeljebb csak látszólag volt az a tőkés társadalomban és mégkevésbé lehet semleges a szocialista társadalomban, illetve a szocializmust építő népi demokráciában. Nem ismerünk el semleges társadalomtudományt. A társadalomtudomány felfogásában és feladatának meghatározásában teljes horderejében érvényesítenünk kell a felépítmény klasszikus sztálini jellemzését:

»Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyújtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítménynek felszámolásáért. Mihelyt a felépítmény lemond erről a kisegítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában, legott elveszti felépítményminőségét és megszűnik felépítmény lenni.« (Marxizmus és nyelvtudomány. 1951. 7. 1.)

Ebből következik, hogy a társadalmi tudományok egész területén meg kell szűnni minden közömbösségnek és semlegességnek, ahhoz, hogy a felépítmény egészével együtt a társadalomtudományok *»cselekvő erővé váljanak, melyek tevékenyen hozzájárulnak alapjuk kialakulásához és megerősödéséhez«*. (Sztálin u. o.)

Továbbá a felépítmény közömbösségére vonatkozó sztálini tétel a mi kérdésünkre alkalmazva annyit jelent, hogy az alap iránt, vagyis *az osztályalapja iránt közömbös, semleges társadalomtudomány is megszűnik felépítmény lenni és megszűnik tudomány lenni*. És ez valóban megfelel a tényeknek! A sztálini útmutatás ilymódon valóságos programot jelent a társadalomtudományok művelői számára.

Az alap és felépítmény Sztálin műveiben kifejtett elmélete alapján azonban nemcsak a társadalomtudomány általános, legfőbb *közös* vonásait állapíthatjuk meg, hanem az egyes társadalmi-történeti tudományok *különleges* vonásait is. Ez pedig igen fontos úgy az egyes társadalomtudományok módszertani megalapozása, mint tudományszervezési szempontból. Eddig ugyanis sok zűrzavar uralkodott arra nézve, hogyan kapcsolódnak az egyes társadalomtudományok egymáshoz és miben rejlik sajátosságuk. Ennek következtében a társadalomtudományok csoportosítása, osztályozása tudományszervezési és oktatási vonalon teljesen empirikus, prakticista jellegű volt. Ez áll hazai vonatkozásban

is s nem utolsó sorban a Magyar Tudományos Akadémia I. és II. osztályaira vonatkozólag.

Az eddigiek alapján világos, hogy a történelmi materializmus a történelem, a társadalom fejlődésének általános törvényszerűségeit tárgyaló tudomány, amelynek alaptételeit és módszerét minden egyes konkrét társadalomtudományban érvényesíteni kell. Hogyan viszonylanak azonban az egyes társadalmi tudományok egymáshoz? Hogy a kérdésre helyes, elméletileg megalapozott választ adhassunk, azt így fogalmazhatjuk meg: mit jelent az alap és felépítmény viszonya az egyes társadalomtudományok szempontjából?

A társadalmi-történelmi tudományok, *mint tudományok* felépítményjellegűek. Ebben a társadalmi tudományok egymással megegyezők.

De különböznek egymástól tárgyukra nézve!

Ezt néhány példán világítjuk meg.

A *közgazdaságtan* sajátos tárgya: a termelési viszonyok, az alap. Marx szerint a politikai gazdaságtan tárgya az anyagi termelés *meghatározott társadalmi formájában*.¹ Lenin szerint »a politikai gazdaságtan egyáltalán nem a »termeléssel« foglalkozik, hanem az emberek társadalmi viszonyaival a termelésben, a termelés társadalmi rendszerével.«² A szovjet közgazdaságtudományi irodalom ezeket a kijelentéseket helyesen értelmezi, amikor megállapítja, hogy a politikai gazdaságtan tárgya a termelés társadalmi oldala, a termelési viszonyok, vagyis *az alap*. (Így pl. Leontyev: A politikai gazdaságtan tárgya és módszere.)

A politikai gazdaságtan a marxizmus szerint történelmi tudomány, de olyan történelmi tudomány, amelynek tárgya elsősorban az alap változása, fejlődése. Ezzel szemben a *politikai történelem* a szó szokásos értelmében, elsősorban az osztályviszonyok által meghatározott osztályharc, a dolgozó tömegek harca az elnyomás és a kizsákmányolás ellen, az állami és jogi felépítmény, a pártok harcai, a forradalmak története. A politikai történelem az alapot és felépítményt kölcsönhatásukban [tárgyalja, de sajátos főfeladata: az alaptól kiindulva megmagyarázni a politikai felépítményt.

A *jog- és államtudományok* tárgyát kimondottan a felépítmény, nevezetesen annak intézményszerű, intézmény-jellegű elemei alkotják.

Ezzel szemben az *irodalomtörténet, művészettörténet, a filozófiatörténet, a vallástörténet* kimondottan azokkal a társadalmi tudatformákkal foglalkoznak, amelyeket Marx *ideológiáknak*, ideológiai formáknak nevezett, tehát a felépítménynek azon elemeivel, amelyeket az eszmék, a nézetek, elméletek, felfogások határoznak meg. E tudományokban az intézmények jelentősége nem nagy, legfeljebb a vallástörténetben fontos az egyház szerepe.

¹ »Társadalomban termelő egyének — tehát az egyének társadalmilag meghatározott termelése természetesen a kiinduló pont.« (Marx: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Szikra, 1951. 7. 1.)

² A kapitalizmus fejlődése Oroszországban. Lenin Művei. (Oroszul.) 4. kiad. 3. köt. 40—41. l.

Egészen sajátos helyet foglal el a *nyelvtudomány*. A nyelv klasszikus, sztálini meghatározása alapján azt kell mondanunk, hogy a nyelvtudomány tárgya *sem az alap, sem a felépítmény*. A nyelv »az emberek érintkezésének eszköze«. A nyelvtudomány tárgya tehát szintén társadalmi jellegű, de nem *osztályjellegű* folyamata, a nyelvtudomány szintén történeti tudomány, de tárgyára nézve különbözik azoktól, amelyeknek tárgya az alap és a felépítmény viszonya.

Ezekkel a vázlatos, a kérdést távolról sem kimerítő megjegyzésekkel szemléltetni kívántam, milyen fontos az egyes társadalomtudományok tárgyát pontosan meghatározni és milyen nagy segítséget nyújt e tekintetben is az alap és felépítmény viszonyának a »Marxizmus és nyelvtudomány«-ban adott újszerű, a tudományt új alkotó eszmékkel gazdagító elmélete. A feladat most már abban áll, hogy az egyes társadalmi tudományágakban kidolgozzuk az alap és felépítmény viszonyának sajátosságait. Ez nagy mértékben hozzá fog járulni ahhoz, hogy a társadalomtudományok elméleti színvonalát magasabbra emeljük.

A társadalmi-történeti tudományok eredményei, hiányosságai és feladatai

Sztálin elvtárs a felépítmény aktív jellegének megvilágításával rámutatott a tudomány hatalmas társadalmi jelentőségére is. A sztálini eszmék fényében világosan látjuk, hogy a szocializmus társadalmi rendszerében egyre növekszik a felépítmény óriási szerepe, még pedig úgy a szocialista ideológia, mint az intézmények szerepe a szocializmus építésében. A felépítményen belül az ideológia kiépítésében különös fontossága van a társadalmi tudományoknak. Ennek megfelelőleg soha még társadalmi rendszer nem fordított olyan gondot a társadalomtudomány fejlesztésére, mint a szocializmus és a szocializmust építő népi demokrácia.

Csak természetes, hogy ilyen viszonyok között haladást látunk, eredményeket állapíthatunk meg a társadalmi-történeti tudományok terén az utolsó években elért fejlődésünkben is. Nem vállalkozhatunk arra, hogy összefoglaló értékelést adjunk a Magyar Tudományos Akadémia keretében, nevezetesen a II. osztály keretében folyó széleskörű munkáról, hiszen 8–10 tudományágról kellene beszámolni. Ez az Állandó Bizottságok most megtartandó előadásainak feladata. Néhány új mozzanatot és tendenciát azonban összefoglalólag megállapíthatunk.

Pozitív mozzanatok :

Úgy szólván minden téren megnyilatkozik már a marxista-leninista elmélet növekvő befolyása, megnyilatkozik a törekvés a dialektikus és a történelmi materializmus alkalmazására a konkrét tudományos munkában.

Fokozatosan, mindinkább alaposabban megismerjük és jobban felhasználjuk az élenjáró szovjet tudomány eredményeit, bár e téren még messzi vagyunk attól, ami kívánatos és szükséges.

A történettudomány különösen a magyar történelem marxista megvilágítása terén mutathat fel pozitív eredményeket. A történettudomány művelői

olyan nagyszabású vállalkozásokat tűztek maguk elé, mint a magyar történelem főiskolai tankönyvének és a magyar munkásmozgalom történetének megírása.

A filozófia, a jog- és államtudományok terén is áttértünk már nemcsak népszerűsítő és ismertető, hanem önálló kutatáson alapuló munkák megírására és kiadására is.

Élénk munka folyik az archeológia, a művészettörténet, a néprajz terén. Mindezen tudományok terén megjelentek osztályközleményeink, részben idegen nyelvű aktáink is, 1952-ben megjelenik a Filozófiai Évkönyv első kötete, megindul a Művészettörténeti Értesítő.

Hiányosságok és negatív mozzanatok :

Ebben a vonatkozásban elsősorban két jelenségről van szó. Az egyik abban áll, hogy több igen fontos tudomány területén alig folyik, a Magyar Tudományos Akadémia keretében pedig egyáltalán nem folyik folyamatos, rendszeres, tervszerű elméleti kutató munka. Ilyen tudományok a közgazdaságtan, a pedagógia, a pszichológia. Könnyű volna itt különböző ú. n. objektív nehézségekre, a legképzettebb erők fontos közéleti elfoglaltságára (közgazdaságtan), oktatási munkával való túlterheltségére stb. hivatkozni. Az elmaradás tényén ez nem változtat és egy messzelátó tudománypolitika multhatatlan feladata e területeken a tudományos munka fellendüléséhez szükséges személyi és szervezeti feltételeket megteremteni.

E helyen azonban főleg egy a társadalomtudományok — egyébként nem csak a társadalomtudományok — terén mutatkozó meglehetősen általános jelenségről kívánunk beszélni, és pedig teljes nyíltsággal, mert a hallgatás itt a fejlődés komoly akadályává válhat.

Nemcsak hiányosságot, hanem komoly veszélyt jelent a felépítménynek az alap iránti közömbössége, *ami a tudomány terén mint elméleti semlegesség nyilvánul meg.* Az elméleti semlegességnek is megvannak tudományunk történetében a maga hagyományai, de ezek nem haladó hagyományok, hanem inkább a maradiság hagyományai. A régi akadémiai kiadványokban gyakran találunk kijelentéseket, amelyek szerint »a józan magyar ész nem kedveli az elméletet és inkább gyakorlati téren mozog, a világos magyar elme nem veszi be a homályos filozófiai spekulációt«³ és hasonló állításokat. Mindez szerintünk nem egyéb, mint a magyar nép megrágalmazása. De hagyjuk a multat és beszéljünk a jelenről. Az elméleti semlegesség nálunk ma társadalomtudományi, történeti, irodalomtörténeti, művészettörténeti, nyelvtudományi téren részben egészen szűkkörű, alárendelt jelentőségű témákra, részben a pusztá adatgyűjtésre, anyaggyűjtésre való szorítkozásban nyilatkozik meg. A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége már joggal rámutatott arra a kiáltó aránytalanságra,

³ Még a haladó szellemű Erdélyi János egyébként érdemes munkája »A bölcsészet Magyarországon« (1885) is tele van hasonló állításokkal. Alexander Bernát azt írta, hogy »a magyar szellem immun a materializmus mótelye ellen«, mások a dialektikát a »kódós germán miszticizmus« megnyilvánulásának nevezték, amely szintén ellentétben állna a magyar nép gondolkodásmódjával.

amely az I. és II. osztály kiadványaiban a tisztán dokumentációs jellegű közlemények, forráskiadványok, szövegközlések és az önálló elméleti érdekű kutató munkák között fennáll. Szakembereink nem csekély része pusztán adatközlésre, dokumentációra, szövegkiadásra korlátozza munkáját. Mi sem áll távolabb tőlünk, mint az ilyen jellegű munkálatok szükségességét lebecsülni és az, aki figyelmeztetésünket így értelmezi, egyszerűen kiforgatja szavainkat azok tényleges értelméből. De igenis, hangsúlyozni kell, hogy a pusztá anyaggyűjtéssel még nem tettünk eleget a tudomány követelményeinek. Ez a tulajdonképpeni alkotó tudományos kutatás szempontjából segédmunka, előkészítő munka. Arról van szó, hogy a dokumentációs jellegű kiadványokból sokszor teljesen hiányzik a történeti összefüggésekre rámutató, a módszertani indokolást tartalmazó, az elvi következtetéseket levonó bevezetés, előszó, hiányzanak a megfelelő magyarázatok. Ennek következtében az ilyen kiadványokat gyakran nem engedélyezhetjük vagy átdolgozás céljából visszaadjuk a szerzőnek és szerkesztőnek.

Hogyan magyarázzuk ezt a jelenséget?

Aligha csalódunk, ha azt a nézetünket fejezzük ki, hogy a pusztá anyaggyűjtésre való szorítkozás *a társadalmi összefüggések megkerülésének mai formája*.

Vannak olyan tudományos szakembereink is, akik így vélik: Mi összegyűjtjük az anyagot, a következtetéseket vonják le mások. Itt azonban a munkamegosztásnak egy módszertanilag helytelen felfogásával állunk szemben. Az adat- és anyaggyűjtést nem lehet mechanisztikusan elválasztani az elmélettől, amely a szempontokat megadja. Ez az elmélet a társadalmi jelenségek világában a történelmi materializmus. Feldolgozás nélkül az anyag nem teljes értékű nyersanyag. Mi több, az anyaggyűjtés »semlegessége,« vagyis szemponttalansága oda vezethet, hogy a kiadványok rendkívül sok felesleges vagy viszonylag csekély értékű anyagot tartalmaznak, ugyanakkor pedig nem közölnek nagyobb jelentőségű adatokat, dokumentumokat, tényeket.

Úgyszólván bármelyik tudományágunk köréből hivatkozhatnánk példákra. Ugyanakkor azonban, amikor egyes kiadványok tisztán anyagközlésre szorítkoznak, a szerzők és szerkesztők rendkívül igényes címeket adnak nekik, amilyen pl. »A hun társadalom története« és hasonlók.

Mi nagyra becsüljük azt a tudást és szorgalmat, amelyet pl. egy olyan kiadvány megkövetel, mint a Bíborhánszületett Konstantin »A birodalom kormányzása« c. magyar vonatkozásban fontos művének Moravesik Gyula akadémikustól származó fordítása és kiadása. De amikor egész tudományágak összmunakásságáról van szó, nem elégedhetünk meg csak kiadványokkal és még olyan hasznos szövegközlésekkel sem.

Az elvi, elméleti kérdések tárgyalásától való tartózkodásban nyilvánvalólag az *objektivistikus álláspont* behatásával van dolgunk. Az objektivistikus álláspont nem az igazi tudományos tárgyilagosság álláspontja. Utóbbi magának a tárgynak helyes visszatükrözését, a tárgyban rejlő dialektika feltárását jelenti.

A társadalomtudomány tárgya az egész, a teljes társadalmi valóság, annak objektív és szubjektív (tudati) oldala. A valóság megvilágításának alapján a marxista tudomány a társadalomra vonatkozó *objektív igazságokat* állapít meg. Itt emlékeztetni kell Lenin szavaira: »a történelmi materializmus és Marx egész tana át és át van itatva az objektív igazság elismerésével«. (Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1948. 325. l.) Ezzel szemben az objektívizmus, amely a »pártok felett«, »az osztályok felett« állónak igyekszik feltüntetni álláspontját, nem egyéb, mint a társadalmi valóság meghamisítását szolgáló, hamis, megcsontított képet adó tárgyalásmódja. Annyi mint a történelmi folyamatnak *csak* objektív oldalát tekinteni a szubjektív oldal nélkül. (Lenin.) Annyi mint a termelőerőket az alap nélkül, az alapot a felépítmény nélkül tekinteni. Ez a tudati tényező lebecsülését, elhallgatását jelenti s elkerülhetetlenül a fatalizmushoz vezet. Az objektíviztikus álláspont mélységesen ellenkezik a történelmi materializmus szellemével, a tudomány pártosságának marxista-leninista felfogásával, a felépítmény aktív szerepét feltáró sztálini tanítással.

Hazai társadalomtudományunknak, történettudományunknak fel kell vennie a harcot az objektívizmus káros és áltudományos álláspontjával, annak közvetlen és közvetett megnyilvánulásaival. Át és át kell itatni a történelmi materializmus elméleti szempontjaival az egész kutatást, beleértve az anyaggyűjtő, adatközlő, anyagfeldolgozó munkát. Bátrabban kell haladnunk a megkezdett úton előre a marxista-leninista társadalomtudomány meghonosítása és teljes értékű alkalmazása irányában.

A reánk váró feladatok megoldásához szükséges nagy munkában aktív közreműködésre hívjuk fel az idősebb tudományos nemzedéket. Örömmel állapítjuk meg, hogy Szladits Károly akadémikus mai felszólalása mintegy szimbolizálja az idősebb nemzedék érdemes képviselőinek erre való készségét.

Az előttünk álló legfontosabb feladat abban áll, hogy az alap és felépítmény korszakalkotó sztálini elemzése alapján kidolgozzuk hazai vonatkozásban az alap és felépítmény sajátosságait, minden téren tekintetbe véve történelmi fejlődésünk jellegzetességeit és népi demokráciánk fejlődésének új mozzanatait.

További munkánkban teljes jelentőségükben érvényesíteni kell Sztálin szavait: »Mindenki tudja azt, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül.« A nyelvtudományi vita tanulságait levonva, hazai viszonylatban sem szabad lebecsülnünk a marxizmus vulgarizálásának veszélyeit és fel kell vennünk a harcot az ilyen tendenciákkal szemben. De ugyanakkor sohasem felejthetjük el, hogy központi feladatunk: a *harc az ellenséges ideológiák ellen*. Az új felépítmény kialakítása nem lehetséges a régi felépítmény maradványainak felszámolása, megsemmisítése nélkül! A mi viszonyaink között ez döntő fontossággal bír. Le kell leplezni és meg kell semmisíteni a Horthy-rezsim alatt urakodó reakciós, áltudományos elméleteket és módszereket. Fel kell számolni a reakciós idealizmus

befolyását a társadalomtudományokban és a természettudományokban, az antimarxista burzsoá közgazdaságtani elméletek itt-ott még mindig érezhető hatását, az imperialista sovinizmus és kozmopolitizmus megnyilatkozásait, az amerikai áltudományos szociológia előtt való hajbókolást, bármilyen rejtett vagy álcázott formában is nyilatkozzék az meg.

Szilárd meggyőződésünk, hogy ezeket az irányelveket betartva, ezektől a törekvésektől áthatva, a magyar marxista társadalomtudomány képes lesz az előtte álló nagy feladatok megoldására.

HOZZÁSZÓLTÁK:

Szladits Károly akadémikus,
Révész Imre akadémikus,
Moravcsik Gyula akadémikus.